

Versie 2024

Handreiking ter preventie van schoolaanlagen

Versie 2024

Handreiking ter preventie van schoolaanlagen

Voor directie en personeel van onderwijsinstellingen

Auteurs

Stefanie de Cuba (Regioplan)
Birgit Pfeifer (Windesheim Hogeschool)
Frank Kriek (Regioplan)
Jaap Timmer (Vrije Universiteit Amsterdam)

Amsterdam, 14 oktober 2024
Publicatienr. 23142

© 2024 Regioplan, in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Regioplan. Regioplan aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

Inhoudsopgave

1	Schoolaanslagen	5
1.1	<i>Waarom deze handreiking</i>	5
1.2	<i>Aanpassingen in de geactualiseerde versie</i>	5
1.3	<i>Situaties waarin deze handreiking kan verder helpen</i>	5
1.4	<i>Definitie</i>	5
1.5	<i>Context schoolaanslagen</i>	6
1.6	<i>Leeswijzer</i>	6
2	Waarschuwingssignalen	7
2	Waarschuwingssignalen	8
2.1	<i>Potentiële daders en hun motieven</i>	8
2.2	<i>Copycat-gedrag</i>	9
2.3	<i>Denkbeelden</i>	9
2.4	<i>Het lekken van plannen</i>	10
2.5	<i>Concrete voorbereidingen</i>	10
3	Wat kun je concreet doen ter preventie van schoolaanslagen	12
3.1	<i>Versterk een veilig schoolklimaat</i>	12
3.2	<i>Vergroot de opmerkzaamheid bij alle betrokkenen</i>	12
3.3	<i>Neem je zorgen serieus</i>	13
3.4	<i>Organiseer blijvende aandacht en expertise</i>	14
3.5	<i>Zoek de samenwerking op</i>	15
3.6	<i>Zakkaarten personeel en directie van onderwijsinstellingen</i>	16
	Bijlage	19
	<i>Bronnenlijst</i>	20

1 Schoolaanslagen

In dit hoofdstuk geven we een inleiding op de handreiking. We beschrijven het doel van deze handreiking, hoe deze tot stand kwam en welke aanpassingen we hebben gedaan ten opzichte van de oorspronkelijke versie uit 2011. Vervolgens geven we een definitie van 'schoolaanslagen' en plaatsen we het fenomeen in de Nederlandse context.

1 Schoolaanslagen

1.1 Waarom deze handreiking

Als directie of medewerker van een onderwijsinstelling wil je graag dat jongeren zich zo goed mogelijk ontwikkelen en kunnen opgroeien. Soms vertoont een jongere zorgelijk gedrag. In uitzonderlijke gevallen kan dit gedrag zich ontwikkelen tot ernstig geweld, zoals een schoolaanslag. Hoewel een schoolaanslag in Nederland nog niet is voorgekomen volgens de definitie die wij in deze handreiking hanteren, is het belangrijk om mogelijke waarschuwingssignalen tijdig te kunnen herkennen en gepaste actie te ondernemen. Daarmee voorkom je niet alleen een potentiële aanslag, maar kun je ook de jongere zo goed mogelijk helpen. Deze handreiking is ervoor bedoeld om onderwijspersoneel en directie bruikbare informatie, aanbevelingen en tips te geven die van belang zijn in de preventie van schoolaanslagen en die vaak ook breder toepasbaar zijn in de omgang met zorgelijk gedrag.

1.2 Aanpassingen in de geactualiseerde versie

In 2011 heeft Regioplan in samenwerking met Windesheim in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een 'Handreiking ter preventie van schoolaanslagen' gepubliceerd. Sindsdien zijn de wereld en de onderwijscontext zodanig veranderd, dat de handreiking aan actualisering toe was. Aan de ene kant is deze nieuwe versie bondiger gemaakt met meer focus op de praktijk, aan de andere kant is er meer aandacht voor social media en internet. Binnen de brede context van geweld op en rond school zoomt de handreiking in op het zeer specifieke en zeldzame incident van een schoolaanslag.

Meer focus op praktijk

De handreiking is bedoeld voor professionals uit het onderwijs, jeugdzorg, beleidsmakers en andere geïnteresseerden. Om de handreiking praktisch toepasbaar te maken, hebben de onderzoekers van Windesheim en Regioplan experts en ervaringsdeskundigen van deze doelgroepen actief betrokken bij het onderzoek en de actualisering van de handreiking.

Meer aandacht voor social media en internet

In de dertien jaar na de totstandkoming van de eerste handreiking heeft internet een enorme invloed gekregen, vooral op jongeren. Dit speelt ook bij schoolaanslagen een grote rol. Zo zijn er bijvoorbeeld websites die geweld op school verheerlijken. Het feit dat beelden van elke schoolaanslag waar ook ter wereld binnen seconden via internet verspreid worden kan een grote impact hebben op het veiligheidsgevoel en kan ook bijdragen aan het zogenaamde *copycat*-gedrag (zie paragraaf 2.2). Daarnaast is uit onderzoek bekend dat daders van schoolaanslagen vaak dreigingen via internet (bijvoorbeeld social media) uiten voordat ze tot actie overgaan. Middels literatuuronderzoek en het raadplegen van experts is de handreiking op dit onderwerp geactualiseerd.

1.3 Situaties waarin deze handreiking kan verder helpen

Deze handreiking is gericht op preventie en niet op hoe te handelen tijdens een schoolaanslag. Daarvoor is bewust gekozen, omdat het laatste op het gebied van crisismanagement ligt. Daarvoor is andere, specifiekere kennis nodig. De handreiking is bedoeld om professionals sensitief te maken voor waarschuwingssignalen. Het gaat dus om signaleren en wat te doen met een 'niet-pluis'-gevoel.

1.4 Definitie

Een schoolaanslag is een geplande, gerichte en een ernstige geweldsdaad op een onderwijsinstelling. Het gaat om incidenten waarbij wapens (denk aan vuurwapens, maar ook messen of explosieven) worden gebruikt om willekeurige slachtoffers te maken in en om de onderwijsinstelling. We hebben het hierbij over acties die meestal worden uitgevoerd door (ex-)leerlingen of studenten van de onderwijsinstelling zelf. Op een specifiek persoon gericht geweld, bijvoorbeeld vanwege een persoonlijk conflict, wordt in dit geval niet als schoolaanslag gezien. Ook geweld tussen groepen jongeren, bijvoorbeeld wegens criminele activiteiten, komen in deze handreiking niet aan de orde. Dit soort conflicten zouden wel een bron voor een schoolaanslag kunnen worden.

Hoewel er in Nederland nog geen schoolaanslagen zijn geweest, is het belangrijk dat de onderwijsinstellingen in Nederland voldoende kennis in huis hebben om met dit thema om te gaan. Het uitgangspunt hierbij is dat het risico van een schoolaanslag niet geheel te voorkomen is, maar dat er instrumenten denkbaar zijn die het risico kunnen verminderen en het bewustzijn van onderwijspersoneel kunnen vergroten. Op deze manier kunnen de onderwijsinstellingen hun veiligheidsbeleid en de preventie maatregelen verder ontwikkelen en implementeren.

1.5 Context schoolaanlagen

Hoewel we vooral horen en lezen over schoolaanlagen in de Verenigde Staten, hebben ook in Europa schoolaanlagen plaatsgevonden. Zo werden in Duitsland tussen 2003 en 2022 negen schoolaanlagen gepleegd met in totaal 38 dodelijke slachtoffers. Een ander voorbeeld is Finland, waar in 2007 en 2008 twee schoolaanlagen plaatsvonden met 20 dodelijke slachtoffers.

In Nederland zijn dergelijke ernstige geweldsincidenten, binnen de definitie zoals hierboven gegeven, tot dusverre uitgebleven. Ondenkbaar zijn ze zeker niet. De schietpartij in een computerlokaal op ROC de Leijgraaf in Veghel in 1999 en de moord op een conrector op het Haagse Terra College in 2004 laten zien dat er jongeren zijn die toegang hebben tot wapens en die ook gebruiken. Op de Erasmus University in Rotterdam werd in 2023 een docent doodgeschoten door een student die daarvoor twee mensen in een woning had vermoord. Incidenten waarbij leerlingen of studenten een wapen meenamen naar een onderwijsinstelling zonder daarmee slachtoffers te maken, komen ook in Nederland voor.

Verder lezen?

- Lees de volgende tekst als je je verder wilt verdiepen in (de context van) schoolaanlagen: Mizrahi-Werner, J., Diederichsen, M.B., Ilsøe, B.S., Demant, J., & Oksanen, A. (2022). Pathways to School Shooting Subculture: Re-thinking Theory Across Strain, Imitation, and Digital Mediation. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 1-18.

1.6 Leeswijzer

In het eerste hoofdstuk gingen we in op de definitie van schoolaanlagen zoals we die gebruiken in de handreiking. In het tweede hoofdstuk beschrijven we waarschuwingssignalen die kunnen wijzen op de ontwikkeling van een schoolaanslag. In het derde hoofdstuk geven we tips en aanbevelingen voor wat je als directie of personeel van een onderwijsinstelling kan doen ter preventie van schoolaanlagen, mede naar aanleiding van de waarschuwingssignalen. Aan het einde van hoofdstuk 3 geven we een handzame zakkaart voor personeel en een zakkaart voor directieleden waarin we visueel en kernachtig de belangrijkste tips en aanbevelingen weergeven, toegespitst op de doelgroep van de zakkaart.

2 Waarschuwingssignalen

In dit hoofdstuk gaan we in op waarschuwingssignalen die kunnen wijzen op de ontwikkeling van een schoolaanslag. Het herkennen van zulke signalen is een belangrijk vertrekpunt om te weten wat je als onderwijsinstelling kunt doen ter preventie van schoolaanlagen.

Na een korte inleiding gaan we eerst in op potentiële daders en hun motieven om een schoolaanslag te plegen. Daarbij is het belangrijk voorzichtig te zijn met het opmaken van een dadersprofiel. Eerder is het belangrijk om alert te zijn op sociaal isolement en een ervaren van zinloosheid bij jongeren, en jongeren die geïnspireerd raken door een schoolaanslag die recent heeft plaatsgevonden. Verdere waarschuwingssignalen zijn bepaalde denkbeelden zoals een gekweld zelfbeeld en de idealisering van geweld; plannen die uitlekken zoals geweldsfantasieën en geweldsdreigingen; en uitingen van concrete voorbereidingen voor een schoolaanslag zoals plattegronden, wapens, manifesten en afscheidsbrieven.

2 Waarschuwingssignalen

In het eerste deel van de handreiking hebben we beschreven welke vormen van schoolgeweld tot schoolaanlagen worden gerekend. Zo stelden we dat het bij een schoolaanlag gaat om gepland geweld en niet om geweld dat wordt veroorzaakt door een actuele situatie. Met deze laatste vorm van geweld heeft elke school immers wel eens te maken, bijvoorbeeld gewelddadige ruzies tussen (groepen) jongeren.

Omdat het bij een schoolaanlag gaat om gepland geweld zijn er mogelijkheden om, nog voordat het geweld daadwerkelijk plaatsvindt, signalen op te pikken over deze geplande geweldsdaad. Deze signalen noemen we waarschuwingssignalen of 'rode vlaggen'. Dit hoofdstuk heeft als doel om onderwijs- en jeugdprofessionals sensitief te maken voor waarschuwingssignalen.

Vooraf willen we drie belangrijke opmerkingen maken:

1. Waarschuwingssignalen kunnen niet los van elkaar en van de context worden gezien. Sommige van de signalen zijn bijvoorbeeld algemeen van karakter in die zin dat ze vaak bij jongeren voorkomen. Pas wanneer de signalen in relatie worden gebracht met andere signalen en zorgen die er leven, hebben ze betekenis bij het herkennen van gepland geweld.
2. Waarschuwingssignalen hebben te maken met gedrag. Het is met name van belang om veranderingen in gedrag te signaleren.
3. Niet iedere persoon die met de gedachte speelt om een schoolaanlag te plegen zal deze plannen daadwerkelijk uitvoeren. Anderzijds kunnen ingrijpende gebeurtenissen in het leven van een potentiële geweldpleger, zogenaamde trigger events, een aanleiding vormen om juist wel in actie te komen.

In de volgende paragrafen bespreken we verschillende waarschuwingssignalen.

2.1 Potentiële daders en hun motieven

Er bestaat geen betrouwbaar en voorspellend profiel van potentiële daders van schoolaanlagen. De media schetsen vaak een stereotiep beeld van een gepeste, depressieve einzelgänger. In veel casussen klopt dit beeld niet. De daders van de schoolaanlagen die hebben plaatsgevonden verschillen namelijk van elkaar in karaktereigenschappen, achtergrond en psychische gesteldheid.

Het stereotyperen van de dader als einzelgänger met psychische problemen helpt niet om potentiële daders te herkennen en hun acties te voorkomen. De waarschuwingssignalen van een ogenschijnlijk goed functionerende jongere kunnen over het hoofd worden gezien door deze onjuiste percepties. Aan de andere kant werkt dit stigmatiserend voor jongeren die aan dat stereotiep beeld voldoen.

Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat sociaal isolement op zichzelf geen oorzaak hoeft te zijn voor een schoolaanlag, maar wel een belangrijke bepalende factor kan zijn in de ontwikkeling ervan. Dat wil zeggen: sociaal isolement heeft een negatief effect op de geestelijke gezondheid en het vermogen om in de samenleving te functioneren. Sociaal geïsoleerd leven betekent dat er in de praktijk minder kansen zijn dat anderen verontrustend gedrag opmerken. Dat vermindert ook de kans om preventieve maatregelen te nemen, zoals het gesprek met de mogelijke dader aangaan of het aanbieden van ondersteuning.

De motieven van daders om een schoolaanlag te plegen zijn divers. Zo antwoordde een dader van een schoolaanlag "I don't like Mondays", en zei een ander in een video als een reden voor zijn daad aan dat hij ongewild maagd is gebleven. Weer een ander schreef in een afscheidsbrief dat hij uitverkoren is om te bepalen wie het recht heeft om te leven of niet.

Het is tegelijkertijd opvallend dat een aantal daders blijkbaar de ervaren zinloosheid van hun leven wil ontvluchten door in het middelpunt van de mediale aandacht te komen en een stempel te drukken op het leven van anderen. Wat al deze motieven bindt, is dat ze voorkomen uit een terugkerend gevoel van (diepe) onvrede en existentiële nood.

Verder lezen?

- Lees de volgende tekst als je je verder wilt verdiepen in potentiële daders en hun motieven: Talbot, M.A. (2023). *Parents' Perceptions of the Traits, Characteristics, and Circumstances of Modern-Day Mass Shooters* [Doctoral dissertation, Walden University].
- Lees de volgende tekst als je je verder wilt verdiepen in de rol van existentiële nood bij schoolaanlagen: Pfeifer, B. (2017). *School shootings: Existential concerns and implicit religion*. [PhD-Thesis - Research and graduation internal, Vrije Universiteit Amsterdam].

2.2 Copycat-gedrag

Als er ergens ter wereld een schoolaanlag is gepleegd, dan is het belangrijk alert te zijn op copycat-gedrag. Dit wil zeggen dat personen die al met de gedachte spelen om een schoolaanlag te plegen door de intense media-aandacht en berichtgeving geïnspireerd kunnen raken om zelf een schoolaanlag uit te voeren of daarmee te dreigen.

Er bestaan diverse internetfora waar schoolaanlagen en de daders worden verheerlijkt. Uit onderzoek blijkt dat een aantal daders zich zeer intensief met eerdere schoolaanlagen bezighield. Deze sterke interesse in geweldsincidenten wordt in de literatuur beschouwd als een waarschuwingssignaal.

2.3 Denkbeelden

Verschillende waarschuwingssignalen hebben te maken met denkbeelden bij een potentiële dader. Daarbij gaat het om waarneembare overtuigingen, (zelf)beelden en idealen.

Gekweld zelfbeeld

Aan het begin van het plannen van een schoolaanlag staat de ontwikkeling van zogenaamde grieven, bijvoorbeeld het gevoel van krenkingen in eigenwaarde of het idee dat je onrecht wordt aangedaan en dat je je daarvoor wilt wreken. Het blijkt dat een aantal plegers van schoolaanlagen in egodocumenten zoals afscheidsbrieven of manifesten aangeeft dat ze zich ondergewaardeerd voelen en dat niemand hun superioriteit erkent, terwijl ze zichzelf een bijna 'godelijke status' geven. Ze uiten het idee dat ze recht hebben om te beslissen over leven of dood. Het idee anderen te doden geeft hun een gevoel van onsterfelijkheid, is in deze egodocumenten te lezen.

Daders van schoolaanlagen zien zichzelf soms als 'martelaar'. In deze context betekent 'martelaarschap' dat een jongere gelooft dat de hele wereld tegen hem of haar is en dat iedereen er alleen maar op uit is om hem of haar het leven zo moeilijk mogelijk te maken. Ook hebben deze personen vaak het gevoel dat niemand hun capaciteiten wil zien en dat docenten er alleen zijn om hun carrière en hun leven kapot te maken. Er wordt gefantaseerd om ooit op te staan en als vertegenwoordiger van alle mensen die op deze manier worden getreiterd, een daad te stellen. De dader van de aanslag in Virginia Tech, Seung-Hui Cho, zegt in een van zijn video's: "Thanks to you, I die like Jesus Christ, to inspire generations of the weak and defenceless people."

Geweld als ideaal

Jongeren die uiteindelijk komen tot gepland geweld blijken de gevoelens van frustratie, onrechtvaardigheid en zinloosheid niet achter zich te kunnen laten. Ze idealiseren geweld als middel om het onrecht dat hun wordt aangedaan recht te kunnen zetten. Uit onderzoek is gebleken dat ze bovengemiddeld geïnteresseerd zijn in wapens en in het fascistische gedachtengoed.

Vaak zijn deze jongeren bovenmatig geïnteresseerd in één of meerdere gewelddadige rolmodellen. Dit kunnen seriemoordenaars, oorlogsmisdadigers of daders van een eerdere schoolaanlag zijn. Er bestaat een aantal websites die zijn te typeren als echte dader-fansites. Jeugdigen vereren daarop de daders van schoolaanlagen als helden. Uitspraken als: "Eindelijk had iemand het lef om ze een lesje te leren", "Die pesten niemand meer" en "Ik wou dat ik een pumpgun had", zijn op dit soort sites in groten getale te vinden.

De verering van plegers van schoolaanlagen kan een extra impuls krijgen als er recent een schoolaanlag heeft plaatsgevonden. Zoals we eerder bespraken, stijgt het gevaar voor een imitatie daad na een schoolaanlag en alle media-aandacht die daarbij komt kijken (zie ook *Copycat-gedrag*, paragraaf 2.2). De verering kan zich uiten in het bezoeken van websites met gewelddadige inhoud, het luisteren naar agressieve muziek en een fascinatie voor gewelddadige games,

films of boeken. Deze laatste zaken vormen op zichzelf geen waarschuwingssignaal, maar kunnen in combinatie met concrete uitingen van geweldsdreiging de urgentie van het waarschuwingssignaal versterken.

2.4 Het lekken van plannen

Een tweede categorie waarschuwingssignalen gaat over plannen die uitlekken om een schoolaanslag te plegen. Deze plannen kunnen meer of minder direct of concreet zijn. In alle gevallen vragen ze om alertheid.

Geweldsfantasie

Naast het idealiseren van geweld als middel om eigen problemen en grieven op te lossen worden fantasieën over het gebruiken van geweld geuit in teksten op internet, tekeningen en/of gedichten, of in opstellen voor school. Sommige ouders van een schoolaanslag hebben videoclippen over hun plannen gemaakt of fantaseren in een videodagboek over geweld en moord.

Naast het fantaseren over een schoolaanslag kan ook een concrete planning van de geweldsdaad volgen. Er wordt (digitale) informatie verzameld over de wijze waarop de aanslag binnen de eigen onderwijsinstelling zou kunnen worden gepleegd, of over de potentiële slachtoffers. Dit uiten van geweldsfantasieën wordt ook 'indirect lekken' genoemd, omdat er nog geen concrete dreigingen worden uitgesproken.

Dreigen met geweld

Uit onderzoek blijkt dat in veel gevallen de dader vóór de schoolaanslag concreet heeft bedreigd met geweld. Dit wordt ook direct lekken genoemd. Het kan zijn dat bijvoorbeeld een telefoontje naar de school wordt gepleegd of dat er een video wordt gepost waarin met een aanslag wordt bedreigd. Het kan ook zijn dat er tegenover medeleerlingen/studenten een aanslag wordt aangekondigd.

Verder lezen?

- Lees de volgende tekst als je je verder wilt verdiepen in waarschuwingssignalen die te maken hebben met geweld: Slemaker, A. (2023). Studying mass shooters' words: Warning behavior prior to attacks. *Journal of Threat Assessment and Management*, 10(1), 1.

2.5 Concrete voorbereidingen

In de laatste categorie waarschuwingssignalen worden er, concreter dan eerder, voorbereidingen getroffen om een schoolaanslag te plegen. Betrokkenen kunnen hierbij letten op de signalen zoals we die hieronder beschrijven.

Wapens verzamelen, plattegronden maken

Er zijn waarschuwingssignalen die wijzen op heel concrete planning en echte voorbereidingen. Zo worden er wapens gekocht of gemaakt, worden er tijdschema's en plattegronden vervaardigd en wordt er concreet onderzoek gedaan naar de plaats van het delict. Er wordt bijvoorbeeld gezocht naar vluchtwegen of de wijze waarop er in het gebouw de meeste schade kan worden aangericht. Dit allemaal om de geweldsdaad zo goed mogelijk tot uitvoering te kunnen brengen.

Manifesten of afscheidsbrieven

Plegers van schoolaanlagen laten in de meeste gevallen een verklaring achter over hun motieven, hoe irrationeel die ook mogen lijken. In sommige gevallen gaat het om een video die op het internet wordt geplaatst, of afscheidsbrieven die thuis worden achtergelaten. Er zijn ook voorbeelden van geschreven manifesten, soms vele bladzijden lang, die naar de media worden gestuurd. Vaak zien we in deze documenten dat de betreffende jongere zichzelf als een soort martelaar of uitverkoren persoon beschrijft, die wraak neemt voor het onrecht dat hem of haar is aangedaan. Als de ontwikkeling van de schoolaanslag eenmaal in dit stadium van (afscheds)brieven of manifesten is gekomen, dan is er feitelijk geen weg meer terug, althans niet in de optiek van de potentiële aanslagpleger.

3. Wat kun je concreet doen ter preventie van schoolaanslagen

In dit hoofdstuk bespreken we wat directie en personeel van onderwijsinstellingen concreet kunnen doen ter preventie van schoolaanslagen, mede naar aanleiding van waarschuwingssignalen.

Als eerste merken we op dat een veilig schoolklimaat het makkelijker maakt om signalen op te vangen en daar adequaat naar te handelen. Vervolgens is het nodig om zorgen en signalen serieus te nemen, te delen en daarover uit te wisselen. Tot slot is het nodig om blijvende aandacht en expertise te organiseren voor schoolaanslagen en multidisciplinair samen te werken met relevante partners in en rondom de school.

Aan het einde van het hoofdstuk spitsen we de tips en aanbevelingen toe voor directie en personeel in handzame zakkaarten.

3 Wat kun je concreet doen ter preventie van schoolaanslagen

3.1 Versterk een veilig schoolklimaat

De experts die we voor deze handreiking hebben gesproken zeggen dat het opvangen, delen en handelen bij waarschuwingssignalen wordt vergemakkelijkt door te werken aan een goede pedagogische relatie en een veilig schoolklimaat. Naast dat dit betekent dat er geen plek is voor pesterijen en vooroordelen, moet er ruimte zijn voor gedeelde waarden en moeten jongeren zich geaccepteerd voelen. Een onderwijsinstelling waar niet alleen cognitieve, maar ook sociale prestaties worden gewaardeerd, zou een doel moeten zijn voor de instelling en de ouders. Ook de communicatie en de samenwerking met ouders en verzorgers is van groot belang in de preventie van schoolaanslagen. Zorg dat je ouders en verzorgers regelmatig spreekt, niet alleen wanneer er iets aan de hand is met de jongere. Hoe beter het contact met de ouders of verzorgers is, des te makkelijker het wordt om samen effectief te handelen als zich problemen met jongeren voordoen.

Een vertrouwensrelatie draagt eraan bij dat jongeren het gevoel hebben gehoord en gezien te worden en dat ze met hun zorgen ergens terecht kunnen. Respectvolle communicatie en het tonen van interesse in en betrokkenheid bij jongeren kunnen bijdragen aan een vertrouwensrelatie.

Het besluit om een schoolaanslag in de praktijk te brengen, wordt vaak genomen nadat de dader (al dan niet naar zijn/haar eigen idee) verwijderd wordt van de onderwijsinstelling. Als een jongere verwijderd wordt van de onderwijsinstelling, of als de inschrijving beëindigd wordt, is het belangrijk dat er goede alternatieven en perspectieven worden aangeboden. Belangrijker dan kritiek en straf is op zo'n moment bevestiging, herkenning en het bieden van een toekomstperspectief.

3.2 Vergroot de opmerkzaamheid bij alle betrokkenen

In het vorige hoofdstuk hebben we verschillende waarschuwingssignalen genoemd. Het is belangrijk dat deze niet alleen bekend zijn bij onderwijspersoneel dat over deze handreiking beschikt, maar ook breder bekend zijn. Daarmee wordt de opmerkzaamheid vergroot bij relevante betrokkenen. Het is belangrijk dat ouders, docenten en ander onderwijspersoneel bekend zijn met waarschuwingssignalen en weten welke stappen ze eventueel kunnen ondernemen als ze zo'n signaal opvangen.

Een aantal ernstige geweldsincidenten op scholen is verhinderd door de opmerkzaamheid van ouders. In Nederland vond een ouder een videoboodschap van een zoon met de aankondiging van een aanslag. De ouder heeft hulp gezocht bij de school en de wijkagent waarmee een eventuele aanslag voorkomen werd. Helaas zijn er ook gevallen waarin de ouders de waarschuwingssignalen niet hebben opgepikt. In de Verenigde Staten bleken bij ouders van jongeren die schoolaanslagen hadden gepleegd achteraf ook regelmatig misconcepties te leven hoe ze het zorgelijke gedrag van hun kinderen hadden moeten inschatten. Naast ouders zijn bijvoorbeeld conciërges en mentoren belangrijk in het opmerken van waarschuwingssignalen. Dat wijst erop dat het een grote preventieve waarde kan hebben om de opmerkzaamheid bij betrokkenen te vergroten. Daarbij kunnen we het volgende aanbevelen:

Maak het thema laagdrempelig bespreekbaar

Het kan lastig zijn om expliciet aandacht te besteden aan de preventie van schoolaanslagen bij jongeren, ouders, onderwijspersoneel en andere relevante partijen. In vergelijking met bijvoorbeeld de Verenigde Staten zijn we in Nederland terughoudend met bijvoorbeeld het oefenen op scholen met een scenario van een schoolaanslag, of met het expliciet ter sprake te brengen van dit onderwerp in gesprekken of lessen. Het is daarom aan te raden om het onderwerp niet afzonderlijk te bespreken, maar binnen een breder kader zoals schoolveiligheid, identiteitsontwikkeling of de omgang met social media. Dit kan bijvoorbeeld door het in een teamoverleg van docenten over (sociale) veiligheid te bespreken, zeker als daar signalen van zorgwekkend gedrag met elkaar worden doorgenomen.

Uit ervaring blijkt dat een gesprek over schoolaanslagen in bijvoorbeeld een team soms ongemakkelijk kan zijn. Een mogelijke reden daarvoor is dat niet iedereen de urgentie van het onderwerp ervaart ('Bij ons gebeurt dit niet'). Ook kan het gesprek over schoolaanslagen bij mensen onzekerheid aanwakkeren ('Is er iets aan de hand?'). Ondanks dit ongemak is het volgens experts en ervaringsdeskundigen belangrijk om de opmerkzaamheid voor het onderwerp te vergroten. Dat

kan bijvoorbeeld door in een teamoverleg het gesprek te voeren aan de hand van een video waarin verschillende waarschuwingssignalen worden getoond (zie bijvoorbeeld video van Sandy Hook Promise in het kader hieronder).

Voor het gesprek over de video kun je de volgende voorbeeldvragen gebruiken:

1. Wat komt als eerste in je op als je de video bekijkt?
2. Welk 'niet pluis'-gevoel had jij tijdens het kijken?
3. Wat herken je uit je eigen praktijk?
4. Wat kunnen we doen bij een 'niet pluis'-gevoel?
5. Welke vervolgstappen willen we aan dit gesprek geven?

Meer weten?

Video 'Watch Evan, Our Warning Signs PSA'

Sandy Hook Promise heeft een (Engelstalige) video gemaakt over signalen die kunnen wijzen op de voorbereiding van een schoolaanval. Op de Sandy Hook Elementary School heeft in december 2012 een schoolaanval plaatsgevonden en deze organisatie zet zich op verschillende manieren in om scholen te helpen een dergelijke situatie te voorkomen. Deze video kan worden gebruikt door scholen in bijvoorbeeld een teamtraining, of bij deskundigheidsbevordering om de opmerkzaamheid te vergroten. Dit moet met grote zorgvuldigheid worden ingebracht en begeleid, bijvoorbeeld aan de hand van de voorbeeldvragen zoals we die hierboven hebben beschreven. Klik [hier](#) voor de video.

3.3 Neem je zorgen serieus

Onderwijsprofessionals die te maken hebben gehad met een schoolaanval of een dreiging zeggen dat ze vaak al vroeg een 'niet pluis'-gevoel hadden bij een jongere of onderwijssituatie. Het gaat hier om het gevoel dat er iets 'niet klopt'. Uiteraard kan zo'n gevoel gebaseerd zijn op onterechte aannames, en is het geen betrouwbare voorspeller of een schoolaanval plaats zal vinden. Tegelijkertijd is het een onmisbare bron van informatie op basis van een professionele intuïtie. Door deze informatiebron serieus te nemen kan de escalatie richting een schoolaanval in een vroeg stadium mogelijk worden voorkomen.

Deel je zorgen

Een manier om het 'niet pluis'-gevoel serieus te nemen, is door hierover in gesprek te gaan met anderen zowel binnen als buiten de onderwijsinstelling. Denk aan onderwijspersoneel, ouders en samenwerkingspartners zoals de politie. Het delen van zorgen maakt het mogelijk om verschillende observaties bij elkaar te brengen en meer inzicht te krijgen in wat er aan de hand is. Het delen van zorgen is een manier waarop onderwijsprofessionals hun 'niet pluis'-gevoel ontwikkelen, toetsen en verbinden aan passende interventies. In veruit de meeste gevallen van schoolaanvalen is er ten minste één iemand die een indicatie had van de plannen van de schutter, maar daar niets mee heeft gedaan. Het melden of delen van zorgen is dus cruciaal.

Verlaag de drempel om informatie en zorgen te melden

Als onderwijsinstelling is het belangrijk om de drempel zo laag mogelijk te maken om zorgen te delen voor onderwijsprofessionals en andere betrokkenen zoals medeleerlingen of studiegenoten, ouders en conciërges. Dat kan bijvoorbeeld door:

- betrokkenen aan te moedigen melding te maken van hun zorgen voor welzijn en veiligheid van henzelf en anderen;
- het maken van een melding veilig te maken voor de melder en zijn omgeving;
- gevolg te geven aan meldingen en transparant te zijn over de genomen acties in reactie op de melding;
- een positieve omgeving of klimaat te creëren waarin melden wordt gewaardeerd en gerespecteerd;
- een vertrouwenspersoon aan te stellen en de bekendheid en toegankelijkheid van de vertrouwenspersoon zo groot mogelijk te maken voor personeel, ouders en jongeren;
- informele gesprekjes te voeren met jongeren en ouders (bijvoorbeeld op het schoolplein of in de gang) om laagdrempelig zorgen te kunnen delen en signalen op te vangen.

Zoek naar mogelijkheden om zorgen te delen binnen AVG wet- en regelgeving

Een veelgehoord argument om terughoudend te zijn in het delen van zorgen, is de privacywetgeving volgens de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG). In de praktijk blijkt er vaak meer mogelijk dan gedacht om informatie te delen op een manier die voldoet aan de wet- en regelgeving, zeker naarmate de veiligheid van personen meer in gevaar komt en de informatie wordt gedeeld tussen vertrouwde en erkende partners. Daarom is het belangrijk om niet te snel aannames te doen over wat wel en niet mag. Waar nodig is het aan te raden om aanvullende afspraken te maken met partners (zoals politie, jongerenwerk, het Openbaar Ministerie en de gemeente) over de manier waarop onderling informatie en zorgen worden uitgewisseld. Om er zeker van te zijn dat deze afspraken aan AVG wet- en regelgeving voldoen, is het aan te raden ze te laten beoordelen door advocaten of AVG-experts. We noemen enkele voorbeelden van soort afspraken waaraan kan worden gedacht:

- Via welke communicatielijnen worden signalen met elkaar gedeeld? Hoe worden die vervolgens opgepakt? Hoe vindt terugkoppeling plaats?
- Welke gegevens mogen wel en niet worden gedeeld, door wie en waarom? Bijvoorbeeld: welke persoonsgegevens mogen worden uitgewisseld?
- Hoe worden de rechtsbescherming en transparantie richting de betrokkenen (zoals de jongere en ouders) zo goed mogelijk door de partners geborgd in de uitwisseling van informatie?
- Op basis van welke criteria of afwegingen wordt bepaalde informatie wel of niet met elkaar gedeeld (denk aan afwegingen met betrekking tot het dreigingsrisico of de vertrouwelijkheid van de informatie)? Hoe en door wie wordt die afweging gemaakt?

Meer weten?

Het 'niet pluis'-instrument van Stichting School & Veiligheid

Stichting School & Veiligheid heeft een instrument ontwikkeld waarmee een onderwijsprofessional gepaste actie kan ondernemen bij een 'niet pluis gevoel'. Hoewel dit instrument niet is toegespitst op de preventie van schoolaanlagen, kan het in potentie een schoolaanslag helpen voorkomen door in een vroeg stadium de escalatie van zorgelijk gedrag tegen te gaan. Klik [hier](#) voor het instrument.

Voorbeeldconvenant

Versillende partners hebben samen een convenant opgesteld om binnen de AVG wet- en regelgeving onderling informatie te delen bij veiligheidskwesties. Dit convenant is goedgekeurd door het orgaan dat de naleving van AVG handhaaft. Het is daarmee een goed voorbeeld van hoe er naar mogelijkheden worden gezocht om op een privacygevoelige wijze informatie te kunnen delen bij bijvoorbeeld zorgen over een jongere. Dit convenant volgt.

3.4 Organiseer blijvende aandacht en expertise

Om als onderwijsinstelling werk te maken van de preventie van schoolaanlagen, is het van belang om blijvend alert te zijn op waarschuwingssignalen en daar adequaat bij te handelen. Hoewel iedereen binnen een onderwijsinstelling hier een rol en verantwoordelijk in heeft, heeft het ook meerwaarde om als onderwijsinstelling specifieke expertise in huis te hebben en ervoor te zorgen dat de aandacht voor de preventie niet verslapt.

Expertteam

Een manier om ervoor te zorgen dat betrokkenen weten bij wie ze binnen de onderwijsinstelling moeten zijn met zorgen, twijfels en vragen, is het instellen van een expertteam. Denk daarbij aan een expertteam dat zich breder bezighoudt met schoolveiligheid, maar daarbinnen ook expertise ontwikkelt die relevant is voor de preventie van schoolaanlagen. Zo'n expertteam bestaat uit verschillend onderwijspersoneel dat een belangrijke rol heeft bij veiligheidsvraagstukken. Denk bijvoorbeeld aan een docent, decaan, jurist, HR-medewerker en veiligheidsmedewerker.

Een expertteam wordt getraind om waarschuwingssignalen op te vangen, risico's en dreigingen te helpen inschatten en adequaat te handelen bij waarschuwingssignalen. Het kan daarbij ook gaan om het 'bundelen' van signalen of zorgen die middels verschillende kanalen en betrokkenen binnenkomen. Waar mogelijk zoeken zij de nodige aanvullende expertise of informatie om de signalen te kunnen duiden. Dit team is proactief als het gaat om het delen van expertise, het

aansluiten bij overleggen en de communicatie met partners rondom veiligheidsvraagstukken. Ze geven gevraagd en ongevraagd advies, fungeren als een meldpunt bij zorgen en twijfels en behandelen actief casuïstiek waarin veiligheid een rol speelt.

Aandachtfunctionaris

Het is begrijpelijk als kleinere onderwijsinstellingen niet de ruimte hebben voor het instellen van een apart expertteam. De uitdaging is dan om op een andere manier te organiseren dat er blijvende aandacht en expertise is in relatie tot veiligheidsvraagstukken, bijvoorbeeld door periodiek begeleide interviews te organiseren over dit onderwerp met onderwijspersoneel. Een aandachtfunctionaris die zich richt op veiligheid op scholen is hier ook een alternatief.

Sluit aan bij bestaande zorgstructuren en samenwerkingsverbanden

Het belangrijkste is dat er binnen de onderwijsinstelling blijvende aandacht en expertise in huis is. Onafhankelijk van of dat wordt vormgegeven, is het belangrijk dat zo goed mogelijk wordt aangesloten bij bestaande zorgstructuren binnen de onderwijsinstelling. Denk bijvoorbeeld aan de multidisciplinaire interne zorgstructuur of het zorgteam waar veel onderwijsinstellingen over beschikken. Dit team bestaat doorgaans uit verschillende professionals uit het onderwijs, waarbij eventueel ook zorg, jeugd-ggz, leerplicht, politie en maatschappelijk werk kunnen aansluiten. Het team heeft een sterk signalerende functie. Onderwijsprofessionals kunnen naar dit team stappen bij zorgen en signalen over een jongere. Een expertteam zou kunnen aansluiten bij de interne zorgstructuur, of het zorgteam zou kunnen worden uitgebreid met expertise omtrent de preventie van schoolaanlagen.

Meer weten?

'Wat je kan doen als een ramp de school treft' van Stichting School & Veiligheid

Hoewel we in deze handreiking niet ingaan om wat te doen als een schoolaanslag daadwerkelijk plaatsvindt, zijn er wel relevante handreikingen die dat wel doen. Stichting School & Veiligheid heeft een handreiking geschreven voor onderwijsinstellingen in het geval een ramp de school treft. Deze handreiking biedt tevens inspiratie voor het opstellen van een crisisplan. Klik [hier](#) voor de handreiking.

3.5 Zoek de samenwerking op

Bij thema's zoals schoolveiligheid, ernstig geweld en (jeugd)criminaliteit is samenwerking onmisbaar. Hetzelfde geldt voor de preventie van schoolaanlagen, dat een onderdeel kan vormen van deze bredere thema's waarop samenwerking wordt gezocht. Onderwijsinstellingen hebben hiervoor partners nodig uit verschillende domeinen, zoals jeugd(gezondheids)zorg, leerplicht, veiligheid en welzijn. Denk daarbij bijvoorbeeld aan partners zoals gemeenten, politie, jeugdartsen, leerplichtambtenaren, jongerenwerk en jeugdpsychologen.

Enkele tips voor (multidisciplinair) samenwerken ter preventie van schoolaanlagen:

- Zorg dat je elkaar kent en makkelijk kunt bereiken. Weet welke expertise de anderen hebben en hoe de communicatielijnen lopen.
- Houd korte lijntjes: zorg dat je snel overlegt bij zorgen en twijfels en deel waar mogelijk relevante signalen en informatie.
- Maak samenwerkingsafspraken en leg die vast om de samenwerking te verankeren en die minder afhankelijk te maken van samenwerkingsrelaties tussen individuen.
- Overleg periodiek, ook wanneer er geen directe zorgen zijn. Zo werk je aan een vertrouwensrelatie, kun je signalen snel oppakken en weet je elkaar snel en effectief te bereiken wanneer er zorgen zijn.

Signaleer en raadpleeg experts

Een begrijpelijke reactie op waarschuwingssignalen is om te zoeken naar verklaringen. Hierbij is het aan te raden om voorzichtig te zijn. Zoals we in het eerste hoofdstuk hebben laten zien, kunnen bepaald gedrag of bepaalde signalen verschillende oorzaken of redenen hebben. Vaak is er specifieke expertise nodig om een signaal te duiden en het dreigingsniveau in te schatten. Hoewel het belangrijk is dat zo veel mogelijk mensen in staat zijn om signalen op te

merken, hoeft niet iedereen die te kunnen duiden. Het is vooral belangrijk om de juiste experts te betrekken. Zoek bij signalen actief contact met experts die je kunnen helpen om een waarschuwingssignaal adequaat in te schatten en daar passende acties aan te verbinden. Zoek bijvoorbeeld contact met zorgpersoneel wanneer je zorgen hebt over de psychische gesteldheid van een jongere, of neem contact op met de politie wanneer je zorgen hebt over veiligheid.

Meer weten?

Voorbeeldconvenanten

Diverse onderwijsinstellingen hebben een convenant waarin ze samenwerkingsafspraken maken met partners om de veiligheid in en rondom de onderwijsinstelling te vergroten. Het gaat bijvoorbeeld over samenwerking tussen onderwijsinstellingen en politie, jongerenwerk en het Openbaar Ministerie. Klik [hier](#) voor een verzameling van voorbeeldconvenanten van de VeiligheidsAlliantie regio Rotterdam.

3.6 Zakkaarten personeel en directie van onderwijsinstellingen

De verschillende tips en aanbevelingen spitsen we toe op personeel en directieleden van onderwijsinstellingen in de bijgevoegde zakkaarten. Deze zakkaarten kan je bij de hand houden om snel zicht te krijgen op wat je kan doen ter preventie van schoolaanlagen. De zakkaarten kunnen ook worden gebruikt als een gespreksmiddel in bijvoorbeeld een directie- of teamoverleg. Vervolgens kan je naar deze handreiking verwijzen voor meer informatie.

Zakkaart voor directie van onderwijsinstellingen

Wat kun je doen ter preventie van een schoolaanslag?

Als directie van een onderwijsinstelling wil je eraan bijdragen dat een jongere zo goed mogelijk opgroeit en zich ontwikkelt. Soms vertoont een jongere gedrag dat reden geeft tot zorg. In deze zakkaart gaan we specifiek in op het voorkomen van zorgelijk gedrag dat kan leiden tot het plegen van een schoolaanslag. De tips zijn echter ook breder relevant om te werken aan veiligheid op school.

Wees alert op waarschuwingssignalen

Let op de volgende signalen, zeker als ze gecombineerd voorkomen:

- Sociaal isolement of ervaren zinloosheid van het leven.
- *Copycat*-gedrag: geïnspireerd raken door schoolaanlagen in de media.
- Denkbeelden zoals een gekweld zelfbeeld en idealisering van geweld.
- Uitingen van plannen zoals een geweldsdreiging of geweldsfantasie.
- Uitingen van voorbereidingen zoals wapens of afscheidsbrieven.

Vergroot de opmerkzaamheid bij betrokkenen

- Zorg ervoor dat personeel, jongeren en ouders op de hoogte zijn van waar ze terecht kunnen met signalen, twijfels en zorgen.
- Maak het voor betrokkenen veilig om zorgen te melden, geef gevolg aan de melding en bied terugkoppeling.
- Besteed op een zorgvuldige manier aandacht aan waarschuwingssignalen en handelingsmogelijkheden in bijvoorbeeld team-overleggen, lessen, thema-avonden of ouderavonden om ieders opmerkzaamheid te vergroten.

Organiseer blijvende aandacht en expertise

- Zorg dat er binnen de onderwijsinstelling de nodige expertise in huis is voor de preventie van schoolaanlagen onder een bredere paraplu van zoals schoolveiligheid, bijvoorbeeld door een aandachtfunctionaris of een expertteam.
- Verbind deze expertise waar mogelijk met bestaande, multidisciplinaire zorgstructuren of een zorgteam waar de onderwijsinstelling mee werkt.

Zoek de samenwerking op

- Zorg voor een effectieve samenwerking met partners van bijvoorbeeld gemeente, politie, leerplicht, jeugd(gezondheids)zorg, jeugd-ggz en (school)maatschappelijk werk: zorg voor korte lijntjes, leer elkaar kennen en weet elkaar snel te vinden bij signalen of zorgen over veiligheids- en zorgvraagstukken; leg de samenwerking vast in bijvoorbeeld een convenant.
- Zoek naar mogelijkheden binnen de AVG wet- en regelgeving voor informatie- en gegevensuitwisselingen en leg dit vast in afspraken.

Zakkaart voor onderwijspersoneel

Wat kun je doen ter preventie van een schoolaanslag?

Als medewerker van een onderwijsinstelling wil je eraan bijdragen dat een jongere zo goed mogelijk opgroeit en zich ontwikkelt. Soms vertoont een jongere gedrag dat reden geeft tot zorg. In deze zakkaart gaan we specifiek in op het voorkomen van zorgelijk gedrag dat kan leiden tot het plegen van een schoolaanslag. De tips zijn echter ook breder relevant om te werken aan veiligheid op school.

Wees alert op waarschuwingssignalen

Let op de volgende signalen, zeker als ze gecombineerd voorkomen:

- Sociaal isolement of ervaren zinloosheid van het leven.
- *Copycat*-gedrag: geïnspireerd raken door schoolaanlagen in de media.
- Denkbeelden zoals een gekweld zelfbeeld en idealisering van geweld.
- Uitingen van plannen zoals een geweldsdreiging of geweldsfantasie.
- Uitingen van voorbereidingen zoals wapens of afscheidsbrieven.

Neem je zorgen serieus

- Luister naar je 'niet pluis'-gevoel.
- Deel je zorgen met anderen en toets je 'niet pluis'-gevoel.
- Moedig jongeren, ouders en collega's aan om ook hun zorgen te delen.
- Benut informele gesprekken op de gang of op het schoolplein om te horen welke zorgen er leven en wat er speelt.

Zoek de samenwerking op

- Weet bij wie je terecht kunt met zorgen en twijfels binnen en buiten de eigen onderwijsinstelling.
- Probeer signalen of zorgen niet zelf te duiden, maar zoek daarvoor mensen op met de nodige expertise.
- Sluit aan bij, of initieer multidisciplinaire samenwerkingsverbanden om informatie, signalen en expertise te delen, zoals samenwerking tussen politie, gemeente, (school)maatschappelijk werk, jeugd(gezondheids)zorg, (jeugd-)ggz en leerplicht.

Versterk de band met ouders en leerling

- Zorg dat jongeren zich gezien, gehoord en gekend voelen. Ken je leerlingen en weet wat er speelt in de klas en school.
- Werk aan een vertrouwensband met ouders en voogden door regelmatig contact te hebben, ook in tijden dat het goed gaat.
- Werk aan een schoolklimaat waarin conflicten en spanningen op een geweldloze manier worden opgelost, en waarin geen plek is voor pesterijen en vooroordelen.

BB

Bronnenlijst

Onderzoeksliteratuur

- Allely, C. S., & Faccini, L. (2017). "Path to intended violence" model to understand mass violence in the case of Elliot Rodger. *Aggression and Violent Behavior*, 37, 201–209.
- Bondü, R., & Scheithauer, H. (2012). Media consumption in German school shooters. In G. W. Muschert & J. Sumiala (Eds.), *School shootings, mediatized violence in a global age* (pp. 69–89). Bingley, England: Emerald Group Publishing Limited.
- Cornell, D. G. (2020). Threat assessment as a school violence prevention strategy. *Criminology & Public Policy*, 19(1), 235-252.
- Cowan R. G. & Cole, R. (2022). The pathway to violence and public mass shooters in mental health treatment before attacks. *Safer Communities*, 31–44.
- Gibson, L. (2023). Pathway to Targeted Violence: Can Early Intervention Work?. *Department of Justice Journal of Federal Law and Practice*, 71(39).
- Goodrum, S., Thompson, A. J., Ward, K. C., & Woodward, W. (2018). A case study on threat assessment: Learning critical lessons to prevent school violence. *Journal of Threat Assessment and Management*, 5(3), 121.
- Holkeri, E., Oksanen, A., & Räsänen, P. (2015). Crime and Context: Comparing Conventional and ICT-Related School Shooting Threats. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 21(3), 407–423.
- Ioannou M. Hammond L. & Simpson, O. (2015). A model for differentiating school shooters characteristics. *Journal of Criminal Psychology*, 188–200.
- Jones, N. T., Williams, M. M., Cilke, T. R., Gibson, K. A., O'Shea, C. L., & Gray, A. E. (2024). Are all pathway behaviors observable? A quantitative analysis of the pathway to intended violence model. *Journal of Threat Assessment and Management*.
- Jonson, C. L. (2017). Preventing school shootings: The effectiveness of safety measures. *Victims & Offenders*, 12(6), 956-973.
- Mizrahi-Werner, J., Diederichsen, M. B., Ilsoe, B. S., Demant, J., & Oksanen, A. (2022). Pathways to School Shooting Subculture: Re-thinking Theory Across Strain, Imitation, and Digital Mediation. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 1-18.
- O'Toole, M.E. (1999). *The school shooter: A threat assessment perspective*. Washington DC: Federal Bureau of Investigations.
- Pfeifer, B. (2017). *School shootings: Existential concerns and implicit religion*. [PhD-Thesis - Research and graduation internal, Vrije Universiteit Amsterdam].
- Silver J. Horgan J. & Gill P. (n.d.). Foreshadowing targeted violence: assessing leakage of intent by public mass murderers. *Aggression and Violent Behavior*, 94–100.
- Slemaker, A. (2023). Studying mass shooters' words: Warning behavior prior to attacks. *Journal of Threat Assessment and Management*, 10(1), 1.
- Talbot, M. A. (2023). Parents' Perceptions of the Traits, Characteristics, and Circumstances of Modern-Day Mass Shooters [Doctoral dissertation, Walden University].
- Toumbourou, J.W., Leung, R., Homel, R., Freiberg, K., Satyen, L., and Hemphill, S.A. (2015). Violence prevention and early intervention: what works? In Andrew Day & Ephrem Fernandez (Eds.), *Preventing violence in Australia: Policy, Practice and Solutions*. (pp. 45-62). Sydney: Federation Press.
- Washington DC: Federal Bureau of Investigations. Raitanen, J. & Oksanen, A. (2018). Global Online Subculture surrounding School Shootings. *American Behavioral Scientist*, 62(2), 195–209.

Andere bronnen, zoals handreikingen, oefenmateriaal en online publicaties

- Amman, A. & William S. Hein & Co Inc HeinOnline U.S. Attorney General & Department of Justice Collection. (2016). *Making prevention a reality. Identifying assessing and managing the threat of targeted attacks*. Washington D.C.: Federal Bureau of Investigation.
- CISA's School Safety Task Force & the U.S. Secret Service National Threat Assessment Center. 'Active Shooter Preparedness: School Security and Resilience Video', <https://www.cisa.gov/resources-tools/resources/school-security-and-resilience-video>.
- CISA's School Safety Task Force & the U.S. Secret Service National Threat Assessment Center (2020). 'Active Shooter Preparedness: Access and Functional Needs - What You Should Know Video', <https://www.cisa.gov/resources-tools/resources/access-and-functional-needs-video>.
- CISA's School Safety Task Force & the U.S. Secret Service National Threat Assessment Center (2023). 'Improving School Safety Through Bystander Reporting: A Toolkit for Strengthening K-12 Reporting Programs.' Gevonden op:

https://www.cisa.gov/sites/default/files/2023-05/CISA-USSS%20K-12%20Bystander%20Reporting%20Toolkit_508.pdf.

- Federal Bureau of Investigation (2017). Violence Prevention in Schools. Practical advice gathered from experienced school resource officers on how law enforcement, schools, and districts can work together to keep schools safe. <https://www.fbi.gov/file-repository/violence-prevention-in-schools-march-2017.pdf/view>.
- Ince, D., Yperen, T. van & Valkestijn, M. (2018). Top tien beschermende factoren. Voor een positieve ontwikkeling van jeugdigen. Utrecht, NJI.
- Integrale Veiligheid Hoger Onderwijs. *Handreiking 'Voorbereiding op een ernstig geweldsincident' op instellingen voor (hoger) onderwijs*. Gevonden op: <https://integraalveilig-ho.nl/nieuws/handreiking-ernstige-geweldsincidenten/>.
- Integrale Veiligheid Hoger Onderwijs. 'Instrument procesgang zorgwekkend gedrag'. Gevonden op: <https://integraalveilig-ho.nl/instrument/procesgang-zorgwekkend-gedrag/>.
- Kriek, F., Van ten Tillaart, J., Van Cooten, E., Timmer, J., Pfeifer, B. & Kobes, M. (2011). *Handreiking Preventie en omgang met schoolaanlagen*. Regioplan, Amsterdam.
- Multi-Asset and System Assessment (MASA) Fact Sheet 2023. Gevonden op: <https://www.cisa.gov/resources-tools/resources/multi-asset-and-system-assessment-masa-fact-sheet>.
- National Threat Assessment Center (2023). *Mass Attacks in Public Spaces: 2016-2020*. U.S., Secret Service, Department of Homeland Security.
- National Threat Assessment Center (U.S.). (2021). *Averting targeted school violence: a U.S. secret service analysis of plots against schools*. U.S. Department of Homeland Security United States Secret Service National Threat Assessment Center.
- Sandy Hook Promise (2012). 'Do you Know the Signs Video'. Gevonden op: <https://www.sandyhookpromise.org/blog/gun-violence/know-the-signs-of-gun-violence/>.
- Spee, I. & Cornelissen, N. (2019). *Als een ramp de school treft: omgaan met calamiteiten in het onderwijs (5e geheel herz. dr)*. Stichting School & Veiligheid. Gevonden op: <https://www.schoolveiligheid.nl/wp-content/uploads/2020/09/als-een-ramp-de-school-treft-januari20201.pdf>.
- Stichting School & Veiligheid (19 oktober 2020). Massaschietpartij op school. Gevonden op: <https://www.schoolveiligheid.nl/kennisbank/massaschietpartij-op-school/>.
- Stichting School & Veiligheid (2019). *Niet-pluisinstrument: Intervisietool voor het onderwijs*. Gevonden op: <https://www.schoolveiligheid.nl/kennisbank/intervisietool-bij-een-niet-pluisgevoel/>.
- Stichting School & Veiligheid (7 maart 2024). *Hoe te handelen bij online bedreigingen*. Gevonden op: <https://www.schoolveiligheid.nl/kennisbank/hoe-te-handelen-bij-online-bedreigingen/>.

Regioplan

Jollemanhof 18
1019 GW Amsterdam
T +31(0)20 531 53 15
www.regioplan.nl

REGIOPLAN
PARTNER VOOR MAATSCHAPPELIJKE IMPACT